

A. BAYNIYAZOV¹✉, J. BAYNIYAZOVA²

¹Doç. Dr., Ö. Janibekov Güney Kazakistan Pedagoji Üniversitesi
(Kazakistan, Çimkent), e-mail: ayabekbainiyazov@okmpu.kz

²Dr. Öğretim Üyesi, Ö. Janibekov Güney Kazakistan Pedagoji Üniversitesi
(Kazakistan, Çimkent), e-mail: zhanarbainiyazova@okmpu.kz

SÖZLÜKÇÜLÜKTE TEK DİLLİ AÇIKLAMALI SÖZLÜĞÜ GELİŞTİRMENİN ÖNEMİ (Kazak Türkçesinin Açıklamalı Sözlüğü Örneğinde)

Özet. Amacı ve yöneldiği sahaya göre çeşitli sözlük türleri mevcuttur. Bunların içerisinde, bir halkın kültürel yaşamıyla ilgili söz varlığını bütünlük içerisinde yansıtan tek dilli açıklamalı sözlüklerin yeri çok büyük önem arz etmektedir. Bilindiği gibi açıklamalı sözlükler, bir dilin söz varlığının bir araya getirildiği somut kaynaklardır. Tek dilli sözlüklerin oluşturulması ve geliştirilmesinin kendine özgü özellikleri vardır. Bu nedenle açıklayıcı sözlüklerde sözlükçülük geleneğinin sürdürülmesi, genişletilmesi, yeniden yayımlanması ve sürekli güncellenmesi önemlidir. Makalede, açıklamalı sözlüğü sürekli güncel tutmanın ve söz varlığı açısından geliştirmenin önemi vurgulanmıştır. Özellikle Kazak sözlük bilimcilerinin Kazak Türkçesinin söz varlığını yansıtan açıklamalı sözlüğünü ortaya koyma çalışmalarındaki süreklilik ve sözlükçülük tecrübeleri örneğinde, 2011 yılında Kazakistan'da Ahmet Baytursınulı Dil Bilimi Enstitüsü tarafından yayımlanan 15 ciltlik *Kazak Edebî Dili Sözlüğü* (KEDS) ele alınmıştır. Bunun yanı sıra yazıda, ayrı ayrı başlıklar altında, madde başı sözlerin eser taranması yoluyla genişlemesi, birleşik adların imlası ve madde başı sözleri açıklayan şartlı kısaltmalar gibi konular incelenmiştir. Ayrıca Sovyetlerle ilgili siyasi terimlere “Sovyet” ve “tarih” gibi açıklamaların getirilmesi üzerine durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sözlükçülük Geleneği, Tek Dilli Açıklamalı Sözlük, Kazak Türkçesi, Kazak Edebî Dilinin Sözlüğü.

A.Ж. Байниязов¹, Ж.Т. Байниязова²

¹филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
(Қазақстан, Шымкент қ.), e-mail: ayabekbainiyazov@okmpu.kz

²филология ғылымдарының кандидаты

Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
(Қазақстан, Шымкент қ.), e-mail: zhanarbainiyazova@okmpu.kz

*Bize doğru alıntı yapınız:

Bayniyazov A., Bayniyazova J. Sözlükçülükte Tek Dilli Açıklamalı Sözlüğü Geliştirmenin Önemi (Kazak Türkçesinin Açıklamalı Sözlüğü Örneğinde) // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2024. – №1 (131). – Б. 64–75. <https://doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.06>

*Cite us correctly:

Bayniyazov A., Bayniyazova J. Sozlukchulukte Tek Dilli Achyklamaly Sozlugu Gelishtirmenin Onemi (Kazak Turkchesinin Achyklamaly Sozlugu Orneginde) [The Importance of the Development of Compilation of Monolingual Dictionaries (by the Example of the Explanatory Dictionary of the Kazakh Language)] // *Iasauı universitetinin habarshysy*. – 2024. – №1 (131). – Б. 64–75. <https://doi.org/10.47526/2024-1/2664-0686.06>

Сөздік жасауда бір тілді түсіндірме сөздікті дамытудың маңызы (қазақ тілінің түсіндірме сөздігі үлгісінде)

Аңдатпа. Сөздіктердің қолданылу мақсаты мен саласына қарай түрлері көп. Бұлардың ішінде бір халықтың мәдени тұрмыс-тіршілігінің сөздік қорын тұтастықта бейнелейтін бір тілді түсіндірме сөздіктердің орны ерекше. Түсіндірме сөздіктер – тілдің сөз байлығын бір жерге топтастыратын нақты ресурс болып табылады. Бір тілді сөздіктерді жасау мен оны жетілдірудің өзіне ғана тән ерекшелігі болады. Сондықтан түсіндірме сөздіктерде лексикография дәстүрін жалғастырып, оны кеңейтіп, қайта басып, үнемі жаңартып отырудың маңызы зор. Мақалада түсіндірме сөздікті үнемі жаңартып отырудың және оның сөздік қорын жетілдірудің маңыздылығы атап өтіледі. Атап айтқанда, 2011 жылы Қазақстанда Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Тіл Білімі институты тарапынан дайындалған 15 томдық «Қазақ әдеби тілінің сөздігі» арқылы қазақ сөздікшілерінің қазақ тілінің сөздік қорын көрсеткен түсіндірме сөздік жасау ісіндегі дәстүр жалғастығы мен сөздік жасау тәжірибесі үлгі ретінде қолға алынды. Сонымен бірге жеке-жеке тақырыпшалар төңірегінде сөздіктегі атау сөздерді көркем шығармалардан іріктеу арқылы байытудың жолдары, күрделі сөздердің емлесі және атау сөздерді түсіндіретін шартты қысқартулар сияқты мәселелер қарастырылды. Әсіресе Кеңес дәуіріне қатысты «совет» және «тарих» сияқты саяси терминдерге түсініктеме берілу жайына тоқталды.

Кілт сөздер: сөздік жасау дәстүрі, бір тілді түсіндірме сөздік, қазақ тілі, қазақ әдеби тілі сөздігі.

A. Bayniyazov¹, Zh. Bayniyazova²

*¹Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
U. Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University
(Kazakhstan, Shymkent), e-mail: ayabekbainiyazov@okmpu.kz*

*²Candidate of Philological Sciences
U. Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University
(Kazakhstan, Shymkent), e-mail: zhanarbainiyazova@okmpu.kz*

The Importance of the Development of Compilation of Monolingual Dictionaries (by the Example of the Explanatory Dictionary of the Kazakh Language)

Abstract. There are many types of dictionaries depending on the purpose and scope of use. Among them, a special place is occupied by monolingual explanatory dictionaries, which reflect the vocabulary of the cultural life of the people as a whole. Explanatory dictionaries are a real resource that collects the vocabulary of a language in one place. The creation and improvement of monolingual dictionaries has its own unique features. Therefore, it is important to continue the tradition of employing the basics of lexicography in explanatory dictionaries, expand them, republish them, and constantly update them. The article emphasizes the importance of constantly updating the explanatory dictionary and improving its vocabulary articles. In particular, the 15-volume “Dictionary of the Kazakh Literary Language”, prepared by the Akhmet Baitursynuly Institute of Linguistics in the Republic of Kazakhstan in 2011, was selected. This dictionary is an example of creating an explanatory dictionary, reflecting existing traditions and practices of scientific creation of dictionaries. In addition, the article also discusses such issues as ways to enrich the content of dictionary entries by selecting the examples from works of art, examples of spelling complex words, conventional abbreviations; it also provides various explanations of individual concepts for dictionary entries. Particular attention is paid to explaining political terms such as “sovet” (Soviet) and “tarikh” (history) associated with the Soviet era.

Keywords: dictionary tradition, monolingual explanatory dictionary, Kazakh language, Kazakh literary language dictionary.

А.Ж. Байниязов¹, Ж.Т. Байниязова²

¹кандидат филологических наук, доцент

Южно-Казахстанский педагогический университет имени У. Жанибекова
(Казахстан, г. Шымкент), e-mail: ayabekbainiyazov@oktri.kz

²кандидат филологических наук

Южно-Казахстанский педагогический университет имени У. Жанибекова
(Казахстан, г. Шымкент), e-mail: zhanarbainiyazova@oktri.kz

Значение развития составления одноязычных толковых словарей (на примере толкового словаря казахского языка)

Аннотация. Существует множество типов словарей в зависимости от цели и сферы использования. Среди них особое место занимают одноязычные толковые словари, которые отражают лексику культурной жизни народа в целом. Толковые словари – это настоящий ресурс, собирающий словарный запас языка в одном месте. Создание и совершенствование одноязычных словарей имеет свои уникальные особенности. Поэтому важно продолжать традицию лексикографии в толковых словарях, расширять их, переиздавать, постоянно обновлять. В статье подчеркивается важность постоянного обновления толкового словаря и совершенствования его лексики. В частности, был выбран 15-томный «Словарь казахского литературного языка», подготовленный Институтом языкознания имени Ахмета Байтурсынулы в Республике Казахстан в 2011 году. Данный словарь является образцом создания толкового словаря, отражающего существующие традиции и практику научного создания словарей. Кроме этого, в статье также рассматриваются такие вопросы как способы обогащения содержания словарных статей путем подбора их из художественных произведений, примеры правописания сложных слов, условных сокращений, приводятся различные пояснения отдельных понятий для словарных статей. Особое внимание уделяется пояснению таких политических терминов, как “совет” (советский) и “тарих” (история), связанных с советской эпохой.

Ключевые слова: лексикографическая традиция, одноязычный толковый словарь, казахский язык, словарь казахского литературного языка.

Giriş

Sözlük, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren esere denir [1, s. 2157]. Doğan Aksan ise “sözlük” kavramını, “Bir dilin (ya da birden çok dilin) sözvarlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir *sözvarlığı kitabı*...” [2, s. 75] olarak tanımlar. Aksan, söz varlığı kavramı içinde şu öğelerin bulunduğunu da ifade eder: “Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz.” [2, s. 15]. Dilin söz varlığının çok boyutlu ve zengin olması birçok sözlük türünün var olabileceği anlamına gelir. Örneğin, eş veya zıt anlamlı kelimeler sözlüğü, deyimler sözlüğü, atasözleri sözlüğü vs. Fakat bu sözlüklerin arasından öncelikli olarak bir dilli *açıklamalı sözlüğün* hazırlanması çok önemlidir. Aksan, açıklamalı sözlüğü şöyle ifade etmektedir; “*Belli bir dilime yönelmeden, bir ortak dili (bir yazı dilini) bütün öğeleriyle ele alan sözlüklerdir. Bu*

яapıтларда башка башка кесімлерден, лехче ve ағызлардан gelme, eskimiш, seyrek kullarılan сөзсүклерге, ancak genelleшmiш olduğu ölçüde, ortak dilde tanındığı ölçüde yer verilir” [2, s. 79]. Doğan Aksan’ın da ifadesinden anlaşılıyor ki, açıklamaalı sözlük, bir dilin yazı dili, edebî dili, eğitim dili sözlüğü ve bir halkın milli, manevi ve bütün sözlü değerlerinin saklandığı ortak yazılı kaynaktır.

Kazak Türkçesinin Açıklamaalı Sözlük Çalışmaları Üzerine

Kazak sözlük bilimcileri, zengin sözlü halk edebiyatına sahip Kazak Türklerinin söz varlığını bilimsel olarak ortaya koyma işinde başarılı çalışmalara imza atmıştır. Kazak Türkçesinin ilk açıklamaalı sözlüğü iki cilt halinde, Prof. Dr. İsmet Keñesbayev editörlüğünde 1959 ve 1961 tarihlerinde yayımlanmıştır [3]. 13 yıl aradan sonra, 1974-1986 yılları arasında on ciltlik Kazak Türkçesinin açıklamaalı sözlüğü genişletilerek yeniden yayımlanmıştır [4, 9]. Bu sözlüğün yayın kurulu başkanı Prof. Dr. Ahmedi Iskakov, o dönemde hazırlanan açıklamaalı sözlüğün amacını şöyle ifade etmiştir: *Açıklamaalı sözlük, bütün olarak ele alındığında, söz varlığının tamamını kapsayıcı ve açıklayıcı olması gerekir; ilk olarak dilimizdeki sözcüklerin tamamını almayı, ikinci olarak, bütün sözcüklerin anlamlarını doğru tespit etmeyi, üçüncüden de onlara edebî eserlerden uygun örnekler vermeyi hedefliyoruz* [5, s. 4].

Açıklamaalı sözlük, sözlük uzmanlarının bir araya gelerek sözcük bilgisi birikimlerinin sonucunda meydana gelen akademik çalışmanın ürünüdür. Kazak sözlük bilimcileri, 1953-1972 yılları arasında biriktirdikleri 180 bin fiş sayısını 2 milyon beş yüz elli bine kadar çıkarmışlardır [5, s. 7]. Böyle verimli bir söz tespiti çalışması sonucunda 10 ciltlik açıklamaalı sözlük hazırlanmıştır. Bu sözlükte 66 bin 994 madde başı ve 24 bin 508 madde içi (tamlama) olmak üzere toplam 91 bin 502 leksik birlik (söz) bulunmaktadır. Burada binden fazla yazarın 2500 eserinden 25 bine yakın örnek cümle seçilmiştir [6, s. 819]. O dönemde, Kazak Türkçesinin 10 ciltlik açıklamaalı sözlüğünü hazırlayan sözlük bilimcilerden A. Iskakov, A. Bolganbayev, T. Januzakov, B. Kaliyev, A. İmanbayev ve Z. Maşabayeva Kazak Türkçesine yaptıkları katkılarından dolayı devlet ödülüne layık görülmüştür [7, s. 821].

Kazak sözlük bilimcileri, ana dilinin söz varlığı üzerinde titiz ve sistemli çalışarak Kazak sözlükçülük geleneğini aralıksız devam ettirmişlerdir. Kazak Türkçesinin açıklamaalı sözlüğünün üçüncü baskısı 25 yıl aradan sonra on beş cilt olarak 2011 yılında Kazakistan’da Ahmet Baytursınulı Dil Bilimi Enstitüsü tarafından *Kazak Edebî Dili Sözlüğü* (KEDS) adıyla yayımlanmıştır. Bu baskı diğer baskıların doğal olarak devamı sayılmakla beraber günümüzde Kazak sözlükçülük geleneği ışığında yayımlanmış Kazak Türkçesinin en kapsamlı ve en çağdaş açıklamaalı sözlüğüdür. Sözlük Kurulu Başkanı Kul-Muhammed, 15 ciltlik sözlüğün 92.300 madde başı ve 57.856 madde içi (tamlama) olmak üzere toplam 150.156 leksik birliği (söz) içerdiğinin altını çizmiş ve madde başı sayısının 66.994’ten 92.300’e arttığını yazmıştır [6, s. 819]. Sözlüğün yayın kurulu başkanı Prof. Dr. Nurgeldi Vâliy, bu eserin Kazak Türkçesinde hazırlanacak diğer sözlük çalışmalarına, bilimsel araştırmalara ve tezlere kaynak sağlayabilecek nitelikte olduğunu ifade etmiştir [7, s. 825].

Araştırma yöntemleri ve materyalleri

Çalışmamızda farklı dönemlerde yayımlanmış Kazak Türkçesi açıklamaalı sözlüklerinde geçen söz varlığı, madde başı ve madde içi olmak üzere sözlükçülük geleneğinin sürdürülebilmesi bakımından analiz edilmiş ve elde edilen veriler karşılaştırma yöntemi açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca söz konusu sözlükteki madde başı sözcüklerini açıklayan kısaltmaların fonksiyonel işleri incelenerek durum çalışması araştırma modeli de kullanılmıştır.

2011 yılında Kazakistan’da Ahmet Baytursınulı Dil Bilimi Enstitüsü tarafından yayımlanan 15 ciltlik Kazak Edebî Dili Sözlüğü, çalışmamızın ana kaynağıdır. Adı geçen eserin gelişim sürecini ve sözlük hazırlama yöntemlerini incelerken, 1959 ve 1961 tarihlerinde iki cilt halinde, 1974-1986 yılları arasında on cilt halinde yayımlanan Kazak Türkçesi açıklamaalı sözlükleri ve 2011 yılında

TDK tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük üzerinde de durulmuştur. Bunun yanı sıra konu ile ilgili Türkiyeli ve Kazakistanlı dilcilerin çalışmalarından da yararlanılmıştır.

Analiz ve sonuçlar

Milliyetçi Aydınlardan Sözlüğe Katkı

Genelde açıklamalı sözlük güncellendiğinde, var olan madde başları korunur ve tespit edilen yeni sözcükler eklenir. Açıklamalı sözlüğe madde başı sözcükleri seçilirken, toplumun geneline kabul gören ve benimsenen sözcükler üzerine odaklanılır. Edebî dile katkı sağlayacak yeni madde başı sözcükleri ile onun örnek cümlelerinin, tanınmış yazarların eserlerinden seçilmesine özen gösterilir.

2011’de yayımlanan *Kazak Edebî Dili Sözlüğü* (KEDS) Kazakistan’ın, bağımsızlığını ilan ettikten sonraki dönemde, Sovyet sansürü olmadan, özgür bir ortamda hazırlanmış açıklamalı bir sözlüktür. Sözlüğe, Sovyetler döneminde sürgüne uğrayan ve eserlerinden alıntı yapmak bir yana, isimlerinin dile getirilmesi bile yasak olan *Şakarim Kudayberdiuli, Halel Dosmuhameduli, Ahmet Baytursınuli, Mircaqip Dulatov, Mağcan Jumabayev ve Jüsipbek Aymavitov* gibi Kazak aydınlarının “*qulıp astında ustalğan*” (*kilit vurulmuş*) eserlerinden örnek cümlelerin seçilmesi eserin milli ve manevi değerini artırmıştır. Burada yazımızı, aydınlardan Alaş Hükümeti¹ üyesi, devlet adamı ve ilk Kazak roman yazarı *Jüsipbek Aymavitov* eserlerinden taranmış birkaç yeni sözcükle sınırlı tuttuğumuzu belirtmek gerekir.

ҚҰЛАБА – (qulaba) *sıf.* Eskimiş; yaşlı, ihtiyar: *Betine äjim kirgen qulabalar “Alla” devge äli kelmey, ekpindi senge kurban bolıp jatır. /Yüzü kırışmış olan yaşlılar “Allah” diyecek bile halleri olmadan, güçlü akıntıya kapılarak kurban oluyorlar/ [8, s. 282].*

ҚЫЛБУЫТТА – (qılbuvitta-) *eyl.* Küçültmek, inceltmek, daraltmak: *Ağaştı eki jağınan birdey kertip, qılbuvittağan kezde demin bir aldı da, balağa qarap tağı söyledi. /Ağacı iki tarafından aynı şekilde kertik açarak incelttiği zaman bir nefes aldı ve çocuğun yüzüne bakıp tekrar konuştu/ [8, s. 525].*

СЫЗАЛЫ (sızalı) *sıf.* Bitek, yeşillik olan: *Otursa, Ertis boyındağı özen, ölke, tav, bulaq, sızalı, quyqalı jer sağalağan elder otırar. /Yaşarsa, İrtiş boyunda nehir, bölge, dağ, çeşme, yeşilliği olan ve verimli topraklarda barınan halklar yaşar/ [9, s. 465].*

ОМАТА (omata) *ad.* Taş, toprak yığılarak yapılmış set: *Jerdi tas omatağa bölip aluv bizge bir türli jat köründi. /Biz, toprağın taştan yapılan duvar setlerle bölünmesini biraz olsa da yadırgadık/ [10, s. 674].*

САРТЫЛДА – (sartıl-da-) *eyl.* 1. Gürültü patırtı yapmak. 2. *aybıs.* Bir şeyi sıkılmadan, çekinmeden söylemek. 3. Durmadan çalışıp çabalamak, didinmek: *Sen üşin men sartıldap, tabanımnan tavсылıp jüremin. /Senin için ben çabalayıp, hep koşuştururum/ [11, s. 703].*

Örneklerden görüldüğü gibi millî dili en iyi derecede işleyen aydınların eserlerinden tarama yapılarak yeni madde başı sözcüklerin ortaya konulması, Kazak Türkçesi açıklamalı sözlüğünü sözcük bakımından daha kaliteli bir seviyeye yükseltmiştir. Yukarıda örnek verdiğimiz *qulaba, qılbuvitta-, sızalı ve omata* gibi sözcükler açıklamalı sözlüğün söz varlığı açısından genişlemesine ve anlam bakımından da zenginleşmesine vesile olmuştur.

Birleşik Adların Bitişik ve Ayrı Yazılması

Bazı birleşik adların Yazım Kılavuzu’nda bitişik yazılmaya başlaması Kazak Türkçesinin açıklamalı sözlüğünün genişlemesine neden olmuştur. Onun nedeni açıklamalı sözlüğün daha önceki (1959–1961 ve 1974–1986) baskılarında birleşik adlar ayrı yazıldığından madde başı sözcük olarak yer alamıyordu. Kazak sözlükçülüğünde birleşik adların madde başı sözcükleri olup olmama konusu Yazım Kılavuzu’na bağlı olarak gelişmiştir. Yazım Kılavuzu’nda, ayrı yazılan birleşik adlar 10 ciltlik sözlükte madde başı olarak değil, madde içinde gösterilmiştir. Oysa dilcilerin bir kısmı farklı görüşteydi. Bu sözlüğün yayın kurulu başkanı Prof. Dr. Ahmedî Isakov, birleşik adların ayrı

¹ Kazak aydınlarının oluşturduğu millî bir hareket ve bu hareketin kurduğu millî muhtar bir hükümettir.

yazılması onların madde başı sözü olmalarına engel oluşturmaması gerektiği görüşünü şöyle dile getirmiştir; *Kazak leksikografı tecrübesinde birleşik adları sözlüğe madde başı olarak alıp almama meselesinde yazım kurallarına göre karar alma geleneği vardır. Birleşik ad bitişik yazılırsa madde başı olabilir, ayrı yazılırsa olamaz... Bu nedenle bir hayli birleşik ad madde başı sözleri sırasından yer alamıyor. Bu yüzden iki veya üç köklü tek bir nesnenin adı olan birleşik adları, ayrı ya da bitişik yazılmasına bakmaksızın sözlüğe madde başı olarak almak uygundur* [5. ss. 15–16].

1988 yılında yayımlanan *Qazaq Tiliniñ Orfografiyalıq Sözdigi* /Kazak Türkçesinin Yazım Kılavuzu'nun/ sorumlu yayın kurulu başkanı Prof. Dr. Rabiya Sızdıkova, artık birçok birleşik adın bitişik yazılmaya başladığından bahsetmiştir. [12, ss. 3–4]. Fakat bu mesele dilciler tarafından sürekli dile getirilmesine rağmen Yazım Kılavuzu'nda ayrı yazılan birleşik ad sayısı yeterliydi. Aşağıda, sadece “aq” /ak, beyaz/ sözcüğü ile oluşarak tek bir nesnenin adını karşılayan birleşik adlardan örnek getirdik:

ақ жарқын (aq jarqın) 1. Alçakgönüllü, mütevazı. 2. Samimi, içten.

ақ жүрек (aq жүрек) 1. Temiz kalpli, iyi niyetli. 2. Kolayca aldatılan, saf.

ақ көңіл (aq көңіл) İyi niyetli, temiz yürekli; cömert, eli açık.

ақ қайың (aq qayıñ) Ak kayın.

ақ марал (aq maral) Alageyik.

ақ ниет (aq niyet) İyi niyetli.

ақ сары (aq sarı) Kartalgillerden yırtıcı bir kuş.

ақ саусақ (aq savsaq) Ağır iş yapamayan, tembel, narın.

ақ сұңқар (aq suñqar) Ak doğan, sungur.

ақ табан (aq taban) (I) 1. Güçlü binek atı. 2. *mec.* Tecrübeli, görmüş geçirmiş kimse.

ақ табан (aq taban) (II) Çapak balığı.

ақ табан (aq taban) (III) Fakir, yoksul.

ақ тұйғын (aq tuyğın) Atmaca.

ақ түлкі (aq түлкі) Bir tür tilki.

ақ түн (aq tün) Beyaz gece.

ақ түтек (aq tütek) Göz gözü görmeyecek kadar kar fırtınası.

ақ уыз (aq uvız) 1. Yumurta akı, albümin. 2. Protein. 3. (memeli hayvan) Ağız.

ақ үрпек (aq үрпек) 1. Tüyleri yeni çıkmaya başlayan civciv. 2. *mec.* Kemik olgunlaşması henüz tamamlanmamış çocuk [12, ss. 40–49].

Kazak dil biliminde, birleşik adların yazımı meselesinin sürekli dile getirilmesi sonucunda, 2000 yılında yayımlanan Prof. Dr. Rabiya Sızdıkova'nın *Kazak Tiliniñ Anıқтағышы* /Kazak Türkçesinin Yazım Rehberi/ adlı eserde yukarıda örnek getirdiğimiz “aq” /ak, beyaz/ sözcüğü ile oluşan birleşik adlar bitişik yazılmıştır (13, 187–189). 2007'de yayımlanan Ahmet Baytursınulı Dil Bilimi Enstitüsü'nün Yazım Kılavuzunda da aynı birleşik adların bitişik yazıldığını görmekteyiz [14].

Netice itibarıyla Yazım Kılavuzu'nda bitişik yazılmaya başlayan “aq” /beyaz/ sözcüğü ile oluşan birleşik adlar, 2011 yılında yayımlanan Kazak Türkçesinin 15 ciltlik açıklamalı sözlüğüne madde başı sözcükleri olarak yansımıştır:

ақжарқын (aqjarqın) *сын.* 1. Alçakgönüllü, mütevazı. 2. Samimi, doğru, dobra.

ақжарқындан- (aqjarqından-) *ет.* Alçakgönüllü, mütevazı olmak.

ақжарқындық, -ғы (aqjarqındıq, -ğı) *зам.* Alçakgönüllülük, mütevazılık; cömertlik.

ақжүрек (aqjürek) *сын.* 1. İyi niyetli, temiz kalpli, hüsniyetli. 2. Kolayca aldatılan, saf. *ақжүрек азамат* *үгіт,* cömert, güvenilir adam.

ақжүректі (aqjürekti) *сын.* İyi niyetli, temiz kalpli, hüsniyetli.

ақкөңіл (aqköñil) *сын.* İyi niyetli, temiz kalpli, hüsniyetli; cömert, eli açık.

ақкөңілділік (aqköñildilik) *зам.* 1. İyi niyetlilik, temiz kaliplilik, hüsniyetlilik; cömertlik, eli açıklık. 2. Kolayca aldatılan, safdil (kimse).

аққайың (aqqayıñ) *зат. өс.* Ақ қауын.

ақмарал (aqqmaral) *зат. зоол.* Alageyik.

ақмаралдай (aqqmaralday) *сын.* İnce ve narin, ceylan gibi.

ақниет (aqqniyet) *bk.* **ақкөңіл.**

ақниетті (aqqniyetti) *bk.* **ақкөңіл.**

ақсары (aqqsarı) *зат.* Kartalgillerden yırtıcı bir kuş.

ақсаусақ, -ғы (aqqsavsaq, -ǵı) *сын.* Aǵır iş yapamayan, tembel, narin.

ақсұңқар (aqqsuñqar) *зат. зоол.* 1. Akdoğan, sungur. 2. *ауыс. экспр.* Yiğit, cesur, kaharaman savaşçı. *ақсұңқардың баласы* а) aksungur yavrusu б) Güzel soydan geldiğini belli eden kimse. *ақсұңқар құстай түлеу (поэт.)* aklı balığ olmak, ergenleşmek; *ақсұңқар ұядан (қолдан) ұшу (экспр.)* saygın, itibarlı bir kimse (vefat etmek).

ақтабан (aqqtaban) **(I)** *зат.* 1. Güçlü binek atı. 2. *ауыс.* Tecrübeli, görmüş geçirmiş kimse.

ақтабан (aqqtaban) **(II)** *зат.* Çarap balığı.

ақтабан (aqqtaban) **(III)** *сын. көне.* Fakir, yoksul. *ақтабан болу* yokluktan bitip tükenmek; *ақтабан шұбырынды (алқа көл сұлама) (тар.)* Kazakların 1723-1729 yılları arasında Kalmuk istilasы sırasında kendi topraklarından ayrılarak geçirdiği zor dönem.

ақтабан (aqqtaban): *ақтабан сойыл* Çok kullanılmış eskimiş sopa.

ақтүйғын (aqqtuıǵın) *зат. зоол.* Atmaca.

ақтүлкі (aqqtülki) *зат. зоол.* Beyaz tilki.

ақтүн (aqqtün) *зат. геогр.* Beyaz gece.

ақтүтек (aqqtüttek) *зат.* Göz gözü görmeyecek kar fırtınası.

ақуыз (aqquvız) *зат. ар. бот.* Yumurta akı, albümin. 2. *биол.* Protein. 3. (memeli hayvan)

Ағыз.

ақуыздай (aqquvızday) *сын.* Bozulmamış, temiz, saf.

ақүрпек (aqqürpek) *зат.* 1. Tüyleri yeni çıkmaya başlayan civciv. 2. *ауыс.* Kemik olgunlaşması henüz tamamlanmamış çocuk [15, ss. 241–283].

Burada şunu belirtmeliyiz ki, Türkçe Sözlük'te sözler, ayrı ya da bitişik yazılmalarına bakmaksızın madde başı olabilir. Doğrusu da budur. Örneğin, *koyu* sözcüğü ile ilgili *koyu gri, koyu kahverengi, koyu kırmızı, koyu kırmızı, koyu koyu, koyu lacivert* gibi birleşik renk adları ayrı yazılmasına rağmen madde başı olarak sözlükte yerini almıştır. (1, s. 1492). Kazak sözlükçülük tecrübesinde ise birleşik adlarla ilgili konu tamamen çözülmüş değildir. Örneğin, renk adları olan “al qızıl” /*açık kırmızı*/, “qızıl küren” /*kızıl kahve, kiremit rengi*/, “qızıl qoñır” /*kızıla çalan at donu*/, “qızıl qoşqıl” /*koyu kahverengi*/ vd. sözler [8, ss. 500–503] ayrı yazıldığından “qızıl” maddesi içerisinde verilmiştir.

Yeni Kısaltmaların Eklenmesi

Açıklamalı sözlükte, madde başı sözlerini açıklama konusunda kısaltmaların önemli yeri vardır. 2011 yılında yayımlanan 15 ciltlik Kazak Türkçesi açıklamalı sözlüğünde, madde başı sözlerini anlam, bilim dalı veya alan terimi açısından daha detaylı açıklayan kısaltmaların çoğaltıldığı göze çarpmaktadır. Aşağıdaki şartlı kısaltmalar, 1974–1986 yılları arasında 10 cilt halinde yayımlanan Kazak Türkçesinin açıklamalı sözlüğünde bulunmayan, fakat 15 ciltlik Kazak Türkçesi açıklamalı sözlüğünde yer alan yeni şartlı kısaltmalardır. Bunlar, sözlük kullanıcılarına, belli bir bilim dalına ait söz varlığını tespit etme konusunda kolaylık sağlayacak niteliktedir.

антр. (*антр.*) антропологиялық (antropologiyalıq) /antropolojiyle ilgili/

аңш. (*аңш.*) аңшылық (añşılıq) /avcılık/

ауылшар. (*авілшар.*) ауылшаруашылық (avılşaruvaşılıq) /tarım ve hayvancılık/

әлеум. (*älevm.*) әлеуметтік (älevmettik) /sosyal/

бата. (*bata.*) бата (bata) /dua/

бейн. (*beyn.*) бейнелі сөзқолданыс (beyneli sözqoldanııs) /tasvirî anlatım/

бейпіл. (*beypil*) бейпіл сөз (*beypil söz*) /*küfür, kaba söz*/
 гидр. (*gidr.*) гидрологиялық (*gidrologiyalıq*) /*hidrolojiyle ilgili*/
 дипл. (*dipl.*) дипломатиялық (*diplomatiyalıq*) /*diplomasi*/
 егін. (*egin.*) егіншілік (*eginşilik*) /*çiftçilik*/
 еркелету. (*erkeletiv.*) еркелету (*erkeletiv*) /*şımartmakla, nazlandırmakla ilgili*/
 жағымсыз. (*jağımsız.*) жағымсыз (*jağımsız*) /*sevimsiz*/
 жақтырмау. (*jaqtırmav.*) жақтырмау (*jaqtırmav*) /*hoşlanmama*/
 зерг. (*zerg.*) зергерлік (*zegerlik*) /*kuyumculuk*/
 инф. (*inf.*) информатикалық (*informatikalıq*) /*bilişim*/
 кекесін. (*kekesin.*) кекесін (*kekesin*) /*alay*/
 келемеж. (*kelemej.*) келемеж (*kelemej*) /*alay*/
 кен. (*ken.*) кен ісі (*ken isi*) /*madencilik*/
 контекст. (*kontekst.*) контекстік мағына (*konteksrik mağına*) /*metin anlamı*/
 көлік. (*kölik.*) көлік қатынасы (*kölik qatınası*) /*taşımacılık*/
 көтер. (*köter.*) көтеріңкі стиль (*köteriñki stil*) /*coşkulu, heyecanlı yazı üslubu*/
 қаржы. (*qarjı.*) қаржы термині (*qarjı termini*) /*finans terimi*/
 қоғ.-әлеум. (*qoğ-älevm.*) қоғамдық-әлеуметтік (*qoğamdıq-älevmettik*) /*toplumsal ve sosyal*/
 қоғ.-саяси. (*qoğ-sayasi.*) қоғамдық-саяси (*qoğamdıq-sayasi.*) /*toplumsal ve siyasi*/
 қолөнер. (*qolöner.*) қолөнер (*qolöner*) /*el sanatları*/
 құқық. (*quıqıq*) құқықтық (*quıqıqtıq*) /*hukukla ilgili*/
 құр. (*qur.*) құрылыс (*qurılıs*) /*inşaatla ilgili*/
 мақташар. (*maqtaşar.*) мақташаруашылығы (*maqtaşaruvaşılığı*) /*pamuk işleri*/
 малишар. (*malşar.*) малшаруашылық (*malşaruvaşılığı*) /*hayvancılık*/
 менсінбеу. (*mensinbev.*) менсінбеу (*mensinbev*) /*küçümseme*/
 металл. (*matall.*) металлургиялық (*metallurgiyalıq*) /*madencilikle ilgili*/
 мысқыл. (*mısqıl.*) мысқыл (*mısqıl*) /*yergi*/
 ойын. (*oyn.*) ойын (*oyn*) /*çocuk oyunu*/
 өнер. (*öner.*) өнертану (*önertanuv*) /*güzel sanatlarla ilgili*/
 өс. (*ös.*) өсімдік (*ösimdik*) /*bitki*/
 полигр. (*poligr.*) полиграфиялық (*poligrafiyalıq*) /*matbaacılık*/
 реніш. (*reniş.*) реніш (*reniş*) /*sitemle, serzenişle ilgili*/
 ресми. (*resmi*) ресми (*resmi*) /*resmî*/
 саят. (*sayat.*) саятшылық (*sayatşılıq*) /*kuş avcılığы*/
 сәулет. (*sävlet.*) сәулет өнері (*sävlet öneri*) /*mimarlık*/
 сирек. (*siyrek.*) сирек (*siyrek*) /*az kullanılan söz*/
 совет. (*sovet.*) советизм (*sovetizm*) /*Sovyetler ile ilgili*/
 стат. (*stat.*) статистикалық (*statistikalıq*) /*istatistikle ilgili*/
 сушар. (*suvşar.*) сушаруашылығы (*suvşaruvaşılığы*) /*su işleri*/
 сүйсінү. (*süysiniv*) сүйсінү (*süysiniv*) /*imrenme*/
 тамақ. (*tamaq.*) тамақ өнеркәсібі (*tamaq önerkäsibi*) /*yemekle ilgili*/
 тар. (*tar.*) тарихи сөз (*tarihi söz*) /*tarih*/
 тоқыма. (*toqıma.*) тоқыма (*toqıma*) /*dokuma*/
 түйешар. (*tüyeşar.*) түйешаруашылық (*tüyeşaruvaşılıq*) /*devecilik*/
 тілек. (*tilek.*) тілек сөз (*tilek söz*) /*arzuyla, dilekle ilgili söz*/
 экол. (*ekol.*) экологиялық (*ekologiyalıq*) /*ekolojiyle ilgili*/
 эпос. (*epos.*) эпостық (*epostıq*) /*destan, epik eserlerle ilgili* [15, ss. 27–28].

Kısaltmaların Açıklayıcı Özelliği

Zamanla bazı sözler, kullanımdan düşebilir, anlam değişikliğine uğrayabilir ya da eskimiş olabilir. Sözlük yenilendiğinde bunlar dikkate alınır ve madde başı sözlerin yanına açıklayıcı bilgiler verilir. Kazak Türkçesinin 15 ciltlik açıklamalı sözlüğünde de Sovyet dönemi ideolojisi ile oluşan madde başı sözlerinin yanında *sovet. /Sovyet/* kısaltması getirilmiştir. Bu kısaltmanın niçin getirildiği sorusuna cevap arayacağız. Bu terimler, Sovyet döneminde yayımlanan edebî eserlerde aktif kullanılmıştır, fakat Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası döneminde doğal olarak az kullanılır hale gelmiştir. Çünkü dil sosyal karaktere sahip bir varlıktır. Bu hususta Özkan şöyle demiştir; *Dil, her insan topluluğunun, her ulusun tarih içindeki gelişmesi ile sıkı sıkıya bağlıdır. O topluluğun duygu ve düşünce özelliğini belirleyen dinamik ve zamanla gelişme kaydeden, canlı, yaşayan, kendine göre enerji kaynakları olan sosyal bir kurumdur* [16, s. 4]. Kazak sözlük bilimcilerinden Ahmedî Iskakov da, toplumdaki sosyal değişimlerle oluşan yeni algılar ve yeni kavramların, aslında *açıklamalı sözlüğe zamanında yansması gerektiğini* şu cümlelerle ifade etmiştir; *Genelde dillerin söz varlığı her milletin kendi tarihinin, kendi yaşamının, kendi kültürünün maddi ve manevi hazinesinin aynası gibidir. Çünkü hayatta olup biten her değişime sözcükler tanıklık ederler ve o dilin sözlüğünde, izini bırakırlar. Bu yüzden de dilin açıklamalı sözlüğünü hazırlamak; o dili konuşan milletin manevi dünyası için büyük önem arz etmektedir* (5, s. 3]. Bunun canlı örneğini Sovyet döneminde kullandığımız siyasi terimlerin günümüzde günlük kullanımdan hemen hemen düştüğünü ve sadece o dönemde; Sovyet Edebiyatı eserlerinin dilini yansıttığını, Ahmedî Iskak'ın deyişiyle, tarihte iz bıraktığını görmekteyiz. Örneğin, *kolhoz, sovhoz, Sovyet, komsomol vb.* sözler, Sovyet dönemi ideolojisini simgeleyen siyasi toplumsal terimlerdir. Günümüzde bu tür sözcüklerin pek önemi kalmamıştır. 15 ciltlik açıklamalı sözlüğün yayın kurulu başkanı, Prof. Dr. Nurgeldi Valiy, Sovyet döneminde yayımlanan sözlüklerde verilmiş olan bazı sözlerin anlamlarının bugünkü anlamlarıyla uymadığını vurgulayarak şöyle demiştir; *Toplumda, toplum bilincinde milli değerlere bakış sistemi değişmiştir. Diğer bir ifadeyle, beyaz dediğimiz “siyah”, siyah olarak algıladığımız ise “beyaz” olmuştur. Son sözlükte söz varlığının toplumun sosyal yanını yansıtan: baseke /rekabet/, bay /zengin/, mirza /bey/, sultan, haziret /Hazret/, imam vb. sözlerini anlamlandırırken onları ideolojik (siyasi) baskıdan da kurtaran bir anlamlandırma verilmiştir. Dolayısıyla sözlükçüler, bir hayli sözün sözlük anlamını dilin bugünkü kullanımına uygun şekilde vermeye çalışmıştır* [7, s. 824]. Aşağıda bu dönemi yansıtan madde başı sözlerden örnekler verilmiştir. Madde başı sözleri açıklayan kısaltmalar: *op.* (орыс тілі – Rusça); *zam.* (зат есім – ad); *sovet.* (Совет – Sovyetlerle ilgili); *map.* (тарихи сөз - tarih).

большевик, -гі (bolşevik, -gi) *op. zam. sov. map.* Bolşevik.

большевиктендір- (bolşeviktendir-) *em. sov.* Bolşeviklik sistemine uygun hâle getirmek, bu yönde yaptırmak [17, s. 163].

колхоз (kolhoz) *zam. sov.* Kolhoz, Sovyetler Birliği döneminde köylülerin ortak olarak çalıştıkları tarım işletmesi.

колхоздас- (kolhozdas-) *em. map. sovem.* Kolhoz haline gelmek.

колхоздастыр- (kolhozdaştır-) *em. map. sovem.* Kolhoz haline getirilmek, kolhozlaştırılmak.

колхозшы (kolhozşı) *em. map. sovem.* Kolhozda çalışan kimse [17, s. 401].

комсомол (komsomol) *zam.* Komünist partisine bağlı gençlik kolları örgütü ve bu örgüte bağlı kimse.

комсорг (komsorg) *zam. map. sovem.* Komünist partisine bağlı gençlik kolları örgütünün sekreteri [17, s. 403].

совдеп (sovdep) *zam. map. sovem.* İşçi ve askerlerden seçilen milletvekili kurulu sözünün Rusça kısaltılmış şekli.

совет (Sovyet) *zam. op.* 1. Sovyet, SSCB'ye özgü, sosyalist toplumun siyasal örgütlenme biçimlerinden biri olan danışma kurulu. 2. Kurul, heyet, konsey.

советтен- (Sovyetten-) *em. map.* Sovyetleşmek.

советтендір- (Sovyetlendir-) *ет. тап.* Sovyetleştirmek.

советтік (sovyettik) *сын.* Sovyet, Sovyetlere ait, Sovyetler ile ilgili.

совхоз (sovhoz) *зат. ор.* Sovhoz, Sovyet döneminde devlet eliyle yönetilen tarım işletmesi [17, s. 807].

Sovyet döneminde sıkça kullanılan fakat artık kullanımdan düşen bu kelimelerle ilgili Kazak dilcilerinden Şerüvбай Kurmanbayұлы düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *Toplumdaki değişikliklerle ilgili дүн okul yaşındaki çocuklar dahi herkesçe çok bilinen “komünizm”, “sosyalizm”, “proleterya”, “beşyillik (plan)”, “sosyalist yarış”, “sosyalist taahhütname” gibi yüzlerce yaygın olan terimler kısa bir zaman içerisinde hemen hemen kullanımdan düşmüştür. Gelecek neslin bu terimleri anlamaları için o alanın sözlüklerine başvurmaları kaçınılmazdır* [18, s. 63].

Bu arada Kazak sözlükçülerinin diğer bir başarılı çalışması bir takım yabancı kökenli sözlere ana dilden uygun bulunan karşılıkları açıklamalı sözlüğe yansıtılmalarıdır. Alıntı sözler, doğrudan Kazak Türkçesindeki karşılığına gönderilmiştir:

коллега *зат. лат.* әріптес (meslektaş).

коллегия *зат. лат.* алқа (heyet, kurul) [19, s. 70].

командировка *зат. іссапар* (görevli gitme, görevlendirilme) [19, s. 78].

конкурент *зат. лат.* бәсекелес (rakip).

конкуренция *зат. лат.* бәсеке (rekabet, yarış).

конкурс *зат. лат.* байқау (yarış, müsabaka) [19, s. 109].

таможня *зат. кеден* (gümrük) [9, s. 678].

суверенитет *зат. қог.-саяси.* егемендік (egemenlik) [9, s. 330].

текст *зат. лат.* мәтін (metin) [20, s. 97].

телеграмма *зат. жеделхат* (telgraf) [20, s. 103].

теплица *зат. жылыжай* (sera) [20, s. 140].

ресторан *зат. мейрамхана* (lokanta) [11, s. 474].

роза *зат. лат. сөйл.* раушан (gül) [11, s. 487].

счетчик *зат. сөйл.* есептеуіш (sayaç-elektrik, taksimetre) [9, s. 450].

тәшке *зат. ор. сөйл.* қоларба (el arabası) [20, s. 77].

Alıntı sözlerin ana dilde karşılığı bulduktan sonra, açıklamalı sözlükten çıkarmadan ana dildeki karşılığına gönderme yöntemi Türkçe Sözlükte de başarılı bir şekilde uygulanmıştır.

Сонuç

Açıklamalı sözlüğün, sürekli olarak yenilenmesi, genişletilmesi önemlidir. 2011 yılında genişletilerek yayımlanmış 15 ciltlik Kazak Türkçesi açıklamalı sözlüğü, Kazak Türkçesi söz varlığının tam anlamıyla yansıtılmaya, bilimsel olarak ortaya konulmaya çalışıldığı ve içerik bakımından zengin, yapı bakımından da günün ihtiyacına cevap verebilecek seviyede yenilenmiş kapsamlı bir açıklamalı sözlüktür. Sözlükte bütün bilim dallarından terimler mevcuttur.

Edebî dile katkı sağlayacak yeni madde başı sözcükleriyle zenginleştirilen bu eser, Kazak sözlükçülük geleneğinin başarılı bir şekilde devam ettirildiğini göstermiştir. Özellikle Sovyetler döneminde sürgüne uğrayan ve onların yasaklanmış eserlerinden yeni sözcükler eklenerek söz varlığı sayısı çoğaltılmıştır.

Görüldüğü gibi, yıllardır Kazak dil biliminde birleşik adların bitişik ya da ayrı yazılması konusu sözlükteki madde başı sözcüklerini belirlemede sorun yaratmıştır. Kazak dilcileri, bu sorunu sürekli güncel tutmuş ve sonuç itibarıyla birleşik adların bitişik yazılmasına karar kılmışlardır. 15 ciltlik Kazak Türkçesi açıklamalı sözlüğüne Kazak Türkçesi Yazım Kılavuzu'ndaki söz konusu değişikliklerin yansıtılmasından sözlüğün madde başı sözlerinin sayısı artırılmıştır.

15 ciltlik Kazak Türkçesi açıklamalı sözlüğünde daha önceki açıklamalı sözlüklerde yer almayan madde başı sözcüklerini açıklayan yeni kısaltmalar eklenmiştir. Yazımızda, kısaltmalar arasından ideolojik anlamda siyasi terim niteliği taşıyan birkaç kısaltma açıklanmış ve söz

varlığını zamanla anlam değişikliğine uğrayabileceği örnekler üzerinden tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra incelediğimiz sözlükte alıntı kelimelere ana dilden karşılıklar bulma çalışması devam ettirildiği görülmüştür.

Sonuç olarak, Kazak sözlükbilimcilerinin hazırladığı bir dilli açıklamalı sözlükte Kazak Türkçesinin söz varlığı çok yönlü olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Türkçe Sözlük. /haz.: Şükrü Haluk Akalın... [ve. başk] – 11. bsk. – Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011. – 2763 s.
2. Aksan D. Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim. 3. cilt. – 11. bsk. – Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009. – 244 s.
3. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Екі томдық. 1-том. – Алматы: Ғылым, 1959. – 338 б.; 2-том. – Алматы: Ғылым, 1961. – 535 б.
4. Уәли Н. Сөз байлығын саралаудың негіздері // Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 1-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – Б. 7–10.
5. Ысқақов А. Көп томдық түсіндірме сөздіктің маңызы мен мақсаты және ғылыми-теориялық негізі жайында// Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Он томдық. 1-том. – Алматы: «Ғылым» баспасы, 1974. – Б. 4–23.
6. Мұқтар Қ. Ұлттың ұлы қазынасы// Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 15-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – Б. 817–820.
7. Уәли Н. Сөз байлығын саралаудың негізгі нәтижелері // Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 15-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – Б. 821–827.
8. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 10-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 744 б.
9. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 13-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 752 б.
10. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 11-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 752 б.
11. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 12-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 752 б.
12. Қазақ тілінің орфографиялық сөздігі. – Алматы: «Қазақстан» баспасы, 1988. – 400 б.
13. Сыздық Р. Қазақ тілінің анықтағышы (емле, тыныс белгілері, сөз сазы). – Астана: Елорда, 2000. – 527 б.
14. Орфографиялық сөздік. – Алматы: Тіл білімі институты, 2007. – 480 б.
15. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 1-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 752 б.
16. Özkan M., Tören H., Esin O. Yüksek Öğretimde Türk Dili. Yazılı ve Sözlü Anlatım. (Genişletilmiş 2. baskı). – İstanbul: Filiz Kitabevi, 2006. – 924 s.
17. Коң К., Байниязов А., Бақарпан В. Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü. – Ankara: Türk Dil Kurumu, 2021. – 1133 s.
18. Құрманбайұлы Ш. Қазақ терминологиясы: зерттеулер, оқулық, сөздік, библиография. – Алматы: Сардар, 2014. – 952 б.
19. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 8-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 744 б.
20. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 14-том. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 800 б.

REFERENCES

1. Turkche Sozluk [Turkish Dictionary] / haz.: Shukru Haluk Akalyn... [ve. bashk.] – 11. bsk. – Ankara: Turk Dil Kurumu, 2011. – 2763 s. [in Turkish]
2. Aksan D. Her İonuile Dil: Ana Chizgileriile Dilbilim. 3. jilt [Language in All Aspects: Linguistics in Its Main Lines. Volume 3]. – 11. bsk. – Ankara: Turk Dil Kurumu, 2009. – 244 s. [in Turkish]
3. Qazaq tilinin tusindirme sozdigi. Eki tomdyq [Dictionary of the Kazakh literary language. Two volumes]. 1-tom.–Almaty: Gylym, 1959. – 338 b.; 2-tom. – Almaty: Gylym, 1961. – 535 b. [in Kazakh]
4. Uali N. Soz bailygyn saralauudyn negizderi [Basics of vocabulary differentiation] // Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomdyq. 1-tom. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – B. 7–10. [in Kazakh]

5. Ysqaqov A. Kop tomдық tusindirme sozdiktin manyzy men maqsaty jane gylymi-teorialyq negizi jaiynda [Multi-volume explanatory dictionary about the meaning and purpose and scientific-theoretical basis] // Qazaq tilinin tusindirme sozdigi. On tomдық. 1-tom. – Almaty: «Gylym» baspasy, 1974. – B. 4–23. [in Kazakh]
6. Muqtar Q. Ultyn ulı qazınası [Great treasure of the nation] // Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 15-tom. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – B. 817–820. [in Kazakh]
7. Uali N. Söz bailygın saralaudın negizgi natijeleri [Main results of vocabulary differentiation]//Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 15-tom. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – B. 821–827. [in Kazakh]
8. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 10-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 10]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 744 b. [in Kazakh]
9. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 13-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 13]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 752 b. [in Kazakh]
10. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 11-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 11]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 752 b. [in Kazakh]
11. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 12-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 12]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 752 b. [in Kazakh]
12. Qazaq tilinin orfografiyalıq sozdigi [Orthographic dictionary of the Kazakh language]. – Almaty: «Qazaqstan» baspasy, 1988. – 400 b. [in Kazakh]
13. Syzdyq R. Qazaq tilinin anyqtagyshy (emle, tynys belgileri, soz sazy) [Kazakh language writing rule (spelling, punctuation, word melody)]. – Astana: Elorda, 2000. – 527 b. [in Kazakh]
14. Orfografiyalıq sözdik [Orthographic dictionary]. – Almaty: Til bilimi instituty, 2007. – 480 b. [in Kazakh]
15. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 1-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 1]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 752 b. [in Kazakh]
16. Ozkan, M., Toren H., Esin O. İuksek Ogretimde Turk Dili. İazılı ve Sozlu Anlatım [Turkish Language in Higher Education. Written and Oral Expression]. (Genishletilmish 2. baskı). –İstanbul: Filiz Kitabevi, 2006. – 924 s. [in Turkish]
17. Koch K., Bainiyazov, A., Bashkapan, V. Kazak Turkchesi-Turkiie Türkchesi Sozluğu [Kazakh-Turkish Dictionary]. – Ankara: Turk Dil Kurumu, 2021. – 1133 s. [in Turkish]
18. Qurmanbaiuly Sh. Qazaq terminologiasy: zertteuler, oqulyq, sözdik, bibliografia [Kazakh terminology: studies, textbook, dictionary, bibliography]. – Almaty: Sardar, 2014. – 952 b. [in Kazakh]
19. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 8-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 8]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 744 b. [in Kazakh]
20. Qazaq adebi tilinin sozdigi. On bes tomдық. 14-tom [Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 14]. – Almaty: Qazaq enciklopediasy, 2011. – 800 b. [in Kazakh]